

Opvolgers en navolgers

Amerikaanse presidenten worden pas na decennia op waarde geschat

De Academische Boekengids 52, september 2005, pp. 22-23.

De manier waarop een Amerikaanse president afscheid neemt, heeft weinig van doen met de plaats die hij uiteindelijk verwerft in de geschiedenis. De beeldvorming wordt aanvankelijk bepaald door incidenten en door de retoriek van zijn opvolger. Pas decennia later werd Harry Truman gewaardeerd en Kennedy ingeschat als een middelmatig politicus. Hoe zou het aflopen met George W.?

Regelmatig worden Amerikaanse historici gevraagd om de presidenten van hun land te rangschikken naar hun historische betekenis. Hoewel menig wetenschapper erkent dat aan zo'n lijstje niet al te veel waarde gehecht mag worden, doen ze maar al te graag mee aan het opstellen ervan. De publicatie van deze presidentiële hitparade kan stevast rekenen op een ruime belangstelling. Voor de één is het 'leuk lezen', voor de ander geeft het aanleiding tot diepgaande bespiegelingen over mogelijke veranderingen in de Amerikaanse politieke cultuur. Het opstellen van de lijst – begonnen in 1948 door Arthur Schlesinger sr. en voortgezet door zijn zoon – is inmiddels uitgegroeid tot een heuse wetenschap. De lijst wordt gepubliceerd in vooraanstaande historische tijdschriften, waaronder de *American Journal of History*. Maar ook in populaire tijdschriften en kranten worden op de presidentiële gedragingen allerlei variatie- en correlatiecoëfficiënten losgelaten. De uitkomsten daarvan worden weer gebruikt door managementdeskundigen die op zoek zijn naar goed leiderschap en discussiëren over de vraag wat dat inhoudt.

Met het oog op de actuele discussie over leiderschap is *Profiles of Courage* van John F. Kennedy, voor het eerst gepubliceerd in 1956, opnieuw uitgegeven. *Portretten van moed* bevat informatieve biografische schetsen van acht Amerikaanse senatoren die bereid waren hun individuele politieke belangen opzij te zetten voor het hogere belang: de eenwording van de Amerikaanse natie. Kennedy's drijfveer om dit boekje te schrijven kwam voort uit de overtuiging dat een land de leiders krijgt die het verdient: 'Een natie die vergeten is hoe waardevol moed in het openbare leven is, zal die eigenschap niet eisen of belonen bij zijn gekozen leider.' Uit de mooie omslagfoto van JFK spreekt de suggestie dat Kennedy zelf een standvastig en integer leider was. Maar in werkelijkheid neemt hij op de presidentiële hitlijst een middenpositie in, een positie die hij niet zozeer te danken heeft aan de kwaliteit van zijn beleid, maar aan de moord op hem. De allereerste uitgave van Kennedy's *Profiles of Courage*, die ik toevallig in de kast heb staan, werd in 1956 ontvangen als 'een aardig historisch werkje van een jonge senator, dat nog rijping verdient'.

'VANAF DE JAREN TACHTIG LUIDDE DE OPVATTING DAT DE RECHTGEAARDE TRUMAN ZICH NOOIT ZOU HEBBEN LATEN VERLEIDEN TOT DE POLITIEKE MALVERSATIES DIE ONDER NIXON EN BUSH I PLAATSVONDEN EN DAT HIJ, IN TEGENSTELLING TOT CLINTON, HET PRESIDENTIËLE AMBT NOOIT ZOU HEBBEN GEBRUIKT TER BEVREDIGING VAN ZIJN PERSOONLIJKE VERLANGENS.'

De rangorde van de presidenten wordt bepaald aan de hand van een uitgebreide lijst van criteria. Zo kijkt men onder meer naar het prestige van een president gedurende zijn ambtsperiode, of hij een actief wetgevend beleid voerde, wat de historische betekenis van zijn regeringsbeleid was, hoeveel rechters hij aan het Hooggerechtshof wist te benoemen, de ideologische bevoegenheid die hij aan de dag legde, zijn politieke verhouding met het Congres, het aantal boeken dat hij over vroegere presidenten raadpleegde. Hoe discutabel deze criteria voor het meten van de kwaliteit van presidentieel leiderschap ook mogen zijn, zeker is dat zij een aardig inzicht geven in de actuele Amerikaanse politieke cultuur. Hoe is het anders te verklaren dat Harry Truman, die in 1953 als een van de minst populaire presidenten zijn ambtsperiode afsloot, momenteel met stip in de toptien staat? Truman gold als iemand die recht door zee was en weinig ophad met politieke compromissen. Dit leverde hem in zijn tijd het imago op van een weinig handige politicus die in de verste verte niet kon tippen aan zijn visionaire voorganger Franklin Delano Roosevelt. Maar naarmate het aanzien van de politiek steeds verder daalde, begon de herinnering aan Trumans presidentschap levendiger te worden. Vanaf de jaren tachtig luidde de opvatting dat de rechtgeaarde Truman zich nooit zou hebben laten verleiden tot de politieke malversaties die onder Nixon en Bush I plaatsvonden en dat hij, in tegenstelling tot Clinton, het presidentiële ambt nooit gebruikt zou hebben ter bevrediging van zijn persoonlijke verlangens.

De historische nagedachtenis aan Lyndon Johnson maakte eenzelfde soort ontwikkeling door. Waar in de jaren zestig Amerikaanse en Europese muren beklad werden met de slogan 'LBJ how many babies did you kill today?', rekt men Johnson nu tot een van de beste presidenten. In een tijd waarin de Amerikaanse overheid zich steeds meer terugtrekt uit de regulering van het sociaal-economisch leven, wordt de eens zo verguisde president gewaardeerd om de onuitputtelijke hoeveelheid wetsvoorstellen ter emancipatie van minderheden die hij ter tafel bracht.

De betekenis van de - regelmatig bijgestelde - presidentiële hitparade is dat zij kennis verschaft over de manier waarop in een bepaalde periode gedacht wordt over de vraag wat goed leiderschap is. Dat de 'rating list' eens per halfjaar verandert, illustreert hoezeer de opvattingen over leiderschap aan verandering onderhevig zijn en, belangrijker nog, vaak niet goed verankerd zijn. Sinds het begin van de jaren negentig bestaat er bijvoorbeeld veel waardering voor Ronald Reagan, omdat hij als president de natie een herwonnen zelfvertrouwen gaf. Maar het is heel goed mogelijk dat deze grondlegger van de conservatieve revolutie zal dalen in de rangorde als blijkt dat het beleid van belastingverlaging onder Bush II verkeerd uitpakt.

Het is opvallend dat over de vermoedelijke plaats van Bush II op de presidentiële lijst minder verdeeldheid bestaat dan over de kwaliteiten van zijn regeringsbeleid. Het gilde van Amerikaanse historici positioneert hem in de buurt van Clinton. Natuurlijk niet vanwege zijn verzoenende binnenlandse beleid, maar omdat president Bush II een vrijwel ongeëvenaarde onverschrokkenheid tentoonspreidt. In *The Bushes. Portrait of a Dynasty* tonen Peter en Rochelle Schweizer aan hoe hij in zijn presidentiële optreden verslaafd is aan discipline; een verslaving die hem aanvankelijk werd ingegeven door een afkeer van de 'informele en hedonistische' jaren zestig. Maar bovenal wordt Bush II moed toegeschreven. Daarmee bezit hij volgens de auteurs de eigenschap die tot een van de meest bewonderenswaardige menselijke deugden wordt gerekend, door Ernest Hemingway eens beschreven als 'elegantie in de vuurlinie'. Als Bush II in zijn democratiseringsbeleid jegens Irak zal slagen, dan kan hij de internationale gemeenschap olijftakken voorhouden en naar de bovenste regionen van de hitparade doorschuiven, in de buurt van Amerika's grootste presidenten, Roosevelt, Jefferson en Lincoln. Maar gaat het mis, dan zal zijn nagedachtenis verdoemd zijn tot een verblijf in de donkere kelders van het Witte Huis, waar de geest van Richard Nixon nog immer schijnt rond te waren in een eindeloze poging tot historische rehabilitatie.

'DE MANIER WAAROP CARTER REAGEERDE OP DE BEZETTING VAN DE AMERIKAANSE AMBASSADE IN TEHERAN OP 4 NOVEMBER 1979, HEEFT EEN ALLESBEPALENDE INVLOED GEHAD OP DE LEIDERSCHAPSSTIJL VAN ZIJN OPVOLGERS.'

De talrijke 'presidential studies' maken vaak melding van de invloed van president Carters leiderschapsstijl op die van zijn opvolgers. Sterker: de manier waarop Carter reageerde op de bezetting van de Amerikaanse ambassade in Teheran op 4 november 1979, waarbij gedurende 444 dagen zeventig Amerikanen in gijzeling werden gehouden, heeft een allesbepalende invloed gehad op de leiderschapsstijl van zijn opvolgers. In het recentelijk verschenen baanbrekende *The Crisis* maakt de Amerikaanse auteur David Harris duidelijk dat de gijzelingsaffaire de oorsprong symboliseert van een tegen de Verenigde Staten gerichte militante islam die ruim twintig jaar later een grote invloed zou hebben op de strijdlustige wijze waarop Bush II reageerde op de terreuraanslagen van 11 september 2001. De mislukte reddingsoperatie van de regering-Carter staat diep gegriefd in de Amerikaanse historische psyche - acht Amerikaanse militairen kwamen om nadat een helikopter en een volgetankt C-130 transportvliegtuig waren gecrasht in de Iraanse woestijn. Dit bevrijdingsdebacle vormt een van de grootste frustraties in de Amerikaanse geschiedenis. Vastberaden nooit meer zo'n vernedering te zullen meemaken, maken alle Amerikaanse militaire academies regelmatig gebruik van simulatiespellen waarbij cursisten de opdracht krijgen een strategie te ontwikkelen die de gecrashte commando's de mogelijkheid biedt door te rijden naar Teheran om de gijzelaars alsnog te bevrijden. Naar het schijnt heeft elke president sinds Carter dit gijzelingsdrama in de vorm van een casestudy onder ogen gehad. Het doel is de leider in het Witte Huis bewust te maken van de noodzaak een dappere houding te tonen in een op het eerste gezicht als onbeheersbaar ervaren situatie.

In de perceptie van de meeste Amerikanen symboliseerde president Carter in 1979 niet bepaald de onverschrokkenheid die we van leiders in crisissituaties mogen verwachten. Carters internationale beleid stond in het teken van detente en mensenrechten. Hij positioneerde zich als een leider met een sterke empathie voor het buitenland. In deze rol verklaarde hij in 1978, tijdens een bezoek aan de sjah, dat Iran, de een na grootste olie-exporterende natie ter wereld, een land van 'bewonderenswaardige rust en vrede' was. In werkelijkheid voerde de Iraanse geheime dienst, de SAVAK, een bikkelhard terreurbeleid en maakte zich in zijn acties - altijd begeleid met de schreeuw 'Javid Shah!' (Lang leve de sjah) - schuldig aan grove schendingen van de mensenrechten. Bij Amerikaanse beleidsmakers en de Iraanse ondergrondse oppositie was ook bekend dat de sjah en zijn familie in de koninklijke paleizen een leven leidden dat deed denken aan het Romeinse Rijk in zijn nadagen. Regelmatig werden prostituees de koninklijke hoven binnengevloegen en lieten neven van de sjah zich bij handelsbesprekingen binnendragen op een goudkleurige sofa met een tros druiven in de hand. De sjah voerde een kil beleid van verwestering. Openbare religieuze uitingen waren verboden en de mullahs werden *en plein public* vernederd. Alleen in de moskeeën was het nog mogelijk voorzichtig uiting te geven aan het geloof. Maar omdat de SAVAK ook daar fel optrad, werden de heilige plaatsen onverwachte plekken van verzet, die de basis vormden voor de opstand in september 1979. Daarbij vonden meer dan honderd Iraniërs de dood.

Op 4 november 1979 kwam in Washington het bericht binnen dat revolutionaire studenten de Amerikaanse ambassade in Teheran hadden bezet als protest tegen de toelating van de gevluchte, doodzieke sjah in de Verenigde Staten. De regering-Carter reageerde met een perscommuniqué waaruit bleek dat de Amerikaanse beleidsmakers totaal geen idee hadden van de identiteit of bedoelingen van de bezetters. De ministers waren in het geheel niet op de hoogte van de politieke ontwikkelingen in Iran. In

de notulen van de kabinetsvergadering valt te lezen hoe Carter opmerkt dat de neef van ayatollah Khomeiny bij de bezetting betrokken is, wat de vraag ontlokt aan vice-president Walter Mondale 'wat een ayatollah eigenlijk is?' Carters veiligheidsadviseur Zbigniew Brezinski antwoordt dat er geen tijd is om zich te verdiepen in de Iraanse binnenlandse politieke situatie en dat de Verenigde Staten vanwege hun internationale geloofwaardigheid en ter verdediging van hun belangen in de Perzische Golf tot militaire actie moeten overgaan. Minister van Buitenlandse Zaken Cyrus Vance is een andere mening toegedaan: hij verbaast de aanwezige ministers met de opmerking dat hij via de Amerikaanse ambassade heeft geprobeerd contact te leggen met de mogelijke nieuwe machthebbers in Iran.

Het is duidelijk dat het Carter volledig ontbrak aan regie over de ontstane situatie. Toch is hem dit gebrek aan leiderschap niet kwalijk genomen. Gekweld door inflatie en toenemende werkloosheid - in zijn herverkiezingscampagne lag Carter ver achter op Reagan - zag hij zich voor het eerst tijdens zijn ambtsperiode nu zelfs stijgen in de opiniepeilingen. Op het moment dat Carter aankondigde dat de Iraanse financiële tegoeden in de Verenigde Staten werden bevroren en hij de indruk wekte een militair optreden niet uit de weg te zullen gaan, schaarde het Amerikaanse volk zich achter zijn leider, voor wie zij tot dat moment zo weinig waardering hadden gehad. Maar naarmate de crisis voortduurde en Carter de uitkomst van het gijzelingsdrama liet hangen van uitzichtloze diplomatieke onderhandelingen, kwam het aanzien van zijn presidentschap in een neerwaartse spiraal terecht. Toen de president zich openlijk ging identificeren met het lot van zijn gegijzelde landgenoten en, gekleed in een slobbertrui, in de achtertuin van het Witte Huis emotioneel verklaarde dat hij elke avond een gebed voor hen opzegde, was zijn politieke lot definitief bezegeld. Geen enkele zittende president heeft zo'n zware verkiezingsnederlaag geleden als Carter. Na Reagans verwijten van halfslachtigheid in de campagne was het schrijnend voor Carter dat de gijzelaars een halfuur na Reagans inauguratie vrijkwamen, zodat de nieuwe president en niet hij alle eer voor de bevrijding kreeg.

Carters opvolgers trokken uit deze politieke nederlaag de les dat zij in crisissituaties nooit de indruk mogen wekken lijdzaam toe te kijken. Want hoe machteloos Reagan ook stond toen een jaar later een Amerikaans toestel op de luchthaven van Beiroet gekaapt werd, en hoe groot de verwarring ook was waarin Bush II verkeerde in de eerste dagen na de aanslag van 11 september, sinds het gijzelingsdrama in Teheran heeft een Amerikaanse leider nooit meer de indruk gewekt weifelend te reageren op een dreiging uit het buitenland. *The Crisis* bevat een historisch gefundeerd pleidooi voor krachtig leiderschap. Het boek zal beslist een belangrijke plaats gaan innemen in de voetnoten van nog te verschijnen managementboeken.

Dat neemt overigens niet weg dat Harris overtuigend aantoont dat de gijzelingsaffaire het gevolg was van Amerikaanse steun aan het repressieve regime van de sjah. Het boek leert ons dat zolang de Verenigde Staten nauwe banden blijven onderhouden met autocratische regimes en zich niet op de hoogte stellen van wat er in de koffiehuizen in het Midden-Oosten besproken wordt, een krachtig leiderschap niet anders uitgelegd kan worden dan een reactie op 'hetgeen waarvan het bestaan lang ontkend wordt en waar we het hardst door getroffen kunnen worden'.

'VOLGENS KETS DE VRIES KENMERKEN GROTE LEIDERS ZICH IN HUN OPTREDEN DOOR "FOCUS EN ORDE" EN HEBBEN ZIJ VAAK EEN DOMINANTE MOEDER EN EEN AFWEZIGE VADER.'

Hoewel Bush II in de opiniepeilingen niet hoog scoort, geven bovengenoemde boeken indirect aan dat hij waarschijnlijk eerder bij de beste dan bij de slechtste presidenten geschaard gaat worden. De stelling van de Schweizer in *The Bushes*, dat concentratie en discipline het presidentiële optreden van Bush II bepalen, zal waarschijnlijk bijval krijgen van de Nederlandse managementdeskundige Manfred Kets de Vries. In *Leiderschap ontraadseld* presenteert hij verschillende karakteristieken van groot leiderschap die haarfijn van toepassing zijn op Bush II. Volgens de auteur kenmerken grote leiders zich in hun optreden door 'focus en orde' en hebben zij vaak een dominante moeder (Barbara Bush) en een afwezige vader (George Bush). Maar Kets de Vries erkent dat 'focus' en 'discipline' ongemerkt kunnen overgaan in een hang naar details en controle, manisch gedrag en andere vormen van disfunctioneel leiderschap, dat ondergeschikten uit overlevingsdrang niet of amper corrigeren. *Leiderschap ontraadseld* biedt inzicht in verschillende soorten leiderschapsstijlen en probeert deze met een biografische benadering te verklaren. Het maakt tegelijk duidelijk dat een gefundeerde uitspraak over de toekomstige positie van bijvoorbeeld Bush II op de presidentiële hitlijst onmogelijk is. De les van de geschiedenis is immers dat de waardering van de kenmerken van een groot presidentieel leider sterk aan verandering onderhevig is.

Dr. Hans Veldman is docent Internationale Marketing en Amerikanistiek aan de Haagse Hogeschool.

Besproken boeken:

Leiderschap ontraadseld
door **Manfred Kets de Vries**
Uitgeverij Nieuwezijds. Amsterdam 2002.
308 pag., € 36,95

Portretten van moed. Leiderschap in de politiek
door **John F. Kennedy**
Uitgeverij Contact. Amsterdam 2004.
240 pag., € 19,90

The Bushes. Portrait of a Dynasty
door **Peter en Rochelle Schweizer**
Doubleday. New York 2004.
370 pag., € 36,50

The Crisis. - The President, the Prophet, and the Shah - 1979 and the Coming of Militant Islam
door **David Harris**
Little, Brown and Company. New York 2004.
480 pag., € 39,95